

ادعای روسیه بر مالکیت قطب شمال

جویندگان طلای سیاه

نیما ملک محمدی

● خورشید همچنان می‌دمد و یخ‌ها را ذوب می‌کند و قیمت نفت به بالاترین میزان خود در طول تاریخ رسیده است. دانشمندان حرص می‌خورند و بیخ گوش سیاستمداران خطرات گرمایش زمین و آب شدن یخ‌های قطبی را یادآوری می‌کنند، اما سیاستمداران (لااقل از نوع روسی شان) چشم طمع به منابع عظیم نفت و گازی دوخته اند که زیر کلاهک یخی فرق زمین خوابیده است.

در مرداد ماه کاروان دریایی روس‌ها، مشتمل بر یک کشتی یخ شکن اتمی، یک کشتی تحقیقاتی و دو زیردریایی کوچک، به قطب شمال رسید و یکی از نمایندگان پارلمان روسیه که رهبری این سفر اکتشافی را برعهده داشت، سوار زیردریایی شد و بیش از ۴ کیلومتر زیر آب رفت تا پرچم روسیه را که از جنس فلز زوال ناپذیر تیتانیوم ساخته شده، در عمق ۴۲۰۰ متری دریای یخ زده‌ای که به نام قطب شمال می‌شناسیم، در بستر دریا فرو کند. به این ترتیب روسیه قطب شمال را فتح کرد تا در میان جویندگان طلای سیاه از همه پیش باشد. با افزایش قیمت نفت و آب شدن یخ‌ها که استخراج منابع انرژی قطب شمال را مقرون به صرفه کرده است، کم نیستند کشورهایی که برای منابع انرژی عظیمی که در بستر دریاها منجمد شمالی‌ترین نقطه زمین نهفته است، دندان تیز کرده‌اند.

در حال حاضر قطب شمال جزء قلمرو سرزمینی هیچ کشوری نیست و تحت نظارت یک کمیسیون سازمان ملل قرار دارد. پنج کشوری که با قطب شمال دارای مرز آبی هستند- یعنی روسیه، امریکا، کانادا، نروژ و دانمارک- هر یک ۲۰۰ مایل از آب‌هایی را که میان خط ساحلی خود و قطب شمال قرار دارد، تحت کنترل خود دارند. اما هیچ یک از این نواحی ۲۰۰ مایلی به قطب شمال و منابع انرژی آن نمی‌رسد.

بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۲ دریاهای آزاد سازمان ملل متحد، محدوده آب‌های ساحلی هر کشور تنها در صورتی می‌تواند گسترش پیدا کند که آن کشور بتواند ثابت کند فلات قاره‌ای بستر دریایی که در امتداد خط

ساحلی آن کشور قرار دارد، امتداد طبیعی خاک و قلمرو آن کشور است. این ادعا از طریق مطالعات زمین‌شناسی و شناسایی ساختارهای زمین قابل اثبات است. روسیه پیش از این نیز یک بار در سال ۲۰۰۱، ادعا کرده بود که بخش وسیعی از قطب شمال به این کشور تعلق دارد، اما کمیسیون سازمان ملل به خاطر عدم وجود پشتوانه علمی ادعای روسیه را رد کرد. در واقع کرملین از مدت‌ها پیش مدعی مالکیت منطقه‌ای ۷۴۵ کیلومتر مربعی در قطب شمال بود که مساحتی برابر اروپای غربی دارد. اما در سال ۱۹۹۷ روسیه به عضویت کنوانسیون حقوق دریاهای سازمان ملل درآمد که تلاش‌های پنج کشور روسیه، نروژ، کانادا، امریکا و دانمارک را برای دستیابی به قطب شمال محدود می‌کرد.

به این ترتیب پنجاه دانشمند روس دو ماه پیش برای دستیابی به «پشتوانه علمی» یک لشکرکشی تحقیقاتی ۴۵ روزه را به قطب شمال تدارک دیدند. در پایان این سفر تحقیقاتی، رسانه‌های دولتی روسیه نتیجه تلاش‌های دانشمندان روس را در بوق و کرنا کردند و به اطلاع جهانیان رساندند: خط الراس یک کوه زیرآبی موسوم به لومونسوف، مستقیماً فلات قاره‌ای سیبری در روسیه را به قطب شمال متصل می‌کند.

البته این کشف به واقع تازه هم نبود، چرا که در سندی هم که روسیه در سال ۲۰۰۱ به سازمان ملل ارائه داده بود، ادعا شده بود که خط الراس کوهستان لومونسوف سیبری را به قطب شمال متصل می‌کند. اما روسیه می‌گوید اکنون به «شواهد علمی انکارناپذیری» دست یافته است که باعث خواهد شد مسکو در جلسه بعدی کمیسیون دریاهای آزاد در سال ۲۰۰۹ حرف خود را به کرسی بنشانند. ظاهراً دانشمندان روس در سفر تحقیقاتی که هم با سفر به اعماق آب‌های یخ زده قطب شمال همراه بود، با جمع‌آوری نمونه رسوبات و سنگ‌های خط الراسی که ادعا می‌کنند در امتداد فلات سیبری است و سپس بررسی قدمت و نوع این سنگ‌ها، به نتایج امیدوارکننده‌ای رسیده‌اند.

روسیه می‌گوید این شواهد علمی تضمین می‌کند که بخش قابل توجهی (حدود نیم میلیون مایل مربع) از قطب شمال، که از قضا ده‌ها میلیارد تن نفت خام و منابع عظیم گاز را در خود جای داده است، به این کشور تعلق پیدا می‌کند. پس از این کشف علمی بود که زیردریایی‌ها و سیاستمداران دست به کار شدند تا با نصب پرچم روسیه، به قول خودشان «شمالی‌ترین سرحدات روسیه» را مشخص کنند.

چیلینگاروف در گفت‌وگویی که به طور مستقیم از تلویزیون دولتی روسیه پخش می‌شد، پیش از فرو رفتن در اعماق آب‌های قطب شمال گفت: «ما باید مرز قانونی کشورمان و شمالی‌ترین مرز روسیه را مشخص کنیم». هشت ساعت بعد، هنگامی که زیردریایی حاوی چیلینگاروف به سطح آب بازگشت، این نماینده پارلمان روسیه با هیجانی وصف ناپذیر گفت: «اگر صد سال یا هزار سال بعد هم کسی به جای زیبایی که ما بودیم برود، پرچم روسیه را در آنجا خواهد دید. ما باید به جهانیان یادآوری کنیم که روسیه همچنان یک قدرت برتر علمی است.»

یک مقام روس هم که به شدت تحت تأثیر این عملیات شگفت‌انگیز قرار گرفته بود، گفت این عملیات «مخاطره آمیز و قهرمانانه» با «نصب پرچم

امریکا روی ماه» قابل مقایسه است. اما ماه نه نفت دارد و نه گاز، اگر هم داشت هیچ کس نمی‌توانست از ماه تا زمین لوله بکشد. اما قطب شمال علاوه بر اینها، منابع نقره، طلا، روی، زغال سنگ و آهن هم دارد.

در واقع سازمان زمین شناسی آمریکا تخمین می‌زند که حدود ۲۵ درصد از ذخایر کشف نشده نفت و گاز جهان، در بستر قطب شمال نهفته باشد. کارشناسان مرکز اقیانوس شناسی روسیه هم تخمین می‌زنند که منطقه مورد ادعای روسیه، حدود ۱۰ میلیارد تن نفت به اضافه دیگر منابع معدنی را در خود جای داده است. انستیتوی جغرافی آکادمی علوم روسیه نیز ذخایر نفت و گاز موجود در کل قطب شمال را ۱۰۰ میلیارد تن تخمین می‌زند. این رقم دو برابر ذخایر نفت و گاز موجود در خاک روسیه است.

در آغاز خورشید بود

زمانی در قطب شمال پروت هوا به حدی بود که کسی نمی‌توانست زمستان‌ها در هوای آزاد نفس بکشد و یخ‌ها در تمام طول سال به اندازه‌ای قطور بود که سوراخ کردن و نفوذ به آب‌های زیر آن غیرممکن بود، چه برسد به این که کسی به فکر علم کردن دکل حفاری و استخراج نفت بیفتد. اما در این چند دهه اخیر روند گرمایش زمین هر سال چند درجه به درجه حرارت قطب اضافه کرده و چند سانتی متر از قطر یخ‌های آن کم کرده است.

در واقع تمام فعالیت‌های صنعتی انسان از قرن نوزدهم به بعد، موجب تولید میزان فراوانی از گاز دی اکسیدکربن و دیگر گازهایی شده است که اکنون چون یک عایق حرارتی، از خروج گرمای کره زمین جلوگیری می‌کند و هر سال چند درجه بر متوسط درجه حرارت کره زمین اضافه می‌کنند.

الکسی مالشنکو مدیر مرکز تحقیقاتی کارنگی در مسکو می‌گوید: «نخستین دلیل این اقدام روسیه، روند گرمایش زمین است که به احتمال قوی طی چند دهه آینده باعث خواهد شد تا بخش‌های وسیعی از قطب شمال به لحاظ اقتصادی قابل بهره برداری شود.»

آناتولی ساگلوویچ یکی از دانشمندان که برای جمع آوری شواهد علمی در جریان سفر تحقیقاتی ۵ روزه دانشمندان روس سوار بر زیردریایی‌های ۱ و ۲ میر به اعماق آب‌های قطب جنوب رفت، می‌گوید این نخستین سفر زیردریایی‌های حامل سرنشین به زیر کلاهک یخی قطب شمال بوده است. اما به گفته ساگلوویچ هدف نهایی و بلندمدت، عادت کردن به کار دائم در محیط قطب شمال است. ساگلوویچ می‌گوید: «منطقه قطب شمال به لحاظ منابع طبیعی بسیار غنی است، اما تا به حال شیوه‌ای برای بهره برداری از این منابع پیدا نشده است. ما سعی می‌کنیم تا این مشکل را حل کنیم.»

با وجود تمام فعالیت‌های صنعتی انسان و گرمایش زمین در حال حاضر نیز مجمع‌الجزایر قطب شمال که به وسیله دریاهای یخ زده به هم متصل شده‌اند، دارای زمستان‌های طولانی و بسیار سرد است و پروت هوا گاه تا ۷۰ درجه زیر صفر هم می‌رسد.

اما چرا جایی مانند قطب شمال که هیچ‌گاه محل سکونت انسان (به رغم وسعت این منطقه، ساکنان قطب شمال بین ۲ تا ۴ میلیون نفر تخمین زده می‌شوند) و دیگر جانوران نبوده است، این همه منابع نفتی را در بستر خود جای داده است؟ مگر نه اینکه نفت حاصل تجزیه و ترکیب مواد آلی موجود در بدن جانوران و گیاهان است؟

هر چند از قبل تصور می‌شد که در بستر دریاهای قطب شمال منابع انرژی نهفته باشد، اما نخستین بار در سال ۲۰۰۴ بود که دانشمندان به مدارک و اسناد علمی در این زمینه دست یافتند. در نوامبر سال ۲۰۰۴ یک گروه دانشمندان بین‌المللی از چند کشور جهان با سفر به قطب شمال و حفاری و لایه برداری از رسوبات بستر آن تا عمق ۵۵ متری، به مدارک جدیدی دست یافتند که همه تصورات قدیمی در مورد قطب شمال را ابطال می‌کرد. با بررسی رسوبات جمع آوری شده در جریان این سفر که در اصل برای بررسی تأثیر گرمایش زمین و تغییرات آب و هوایی در چند میلیون سال گذشته در قطب جنوب صورت گرفته بود، دانشمندان متوجه شدند قطب شمال میلیون‌ها سال پیش دریایی گرم و به لحاظ بیولوژیکی غنی بوده است. غنای مواد ارگانیک و پلانکتون‌هایی که در میان رسوبات جمع آوری شده از بستر قطب شمال به دست آمد، دانشمندان را شگفت زده کرد و بیش از همه مورد توجه متخصصان فعال در حوزه‌های نفت و انرژی قرار گرفت.

به این ترتیب سفری که با نیت خیر بررسی تغییرات آب و هوایی در قطب شمال آغاز شده بود، به لخبند آزمندانه کمپانی‌های نفتی ختم شد.

بیداری خرس خفته

اگر این واقعه را کنار سخنرانی‌های ولادیمیر پوتین در مخالفت این کشور با سپر دفاع موشکی آمریکا و گسترش ناتو به سوی شرق بگذاریم، متوجه می‌شویم که خرس قطبی شرق کم کم از خواب زمستانی خود بیدار می‌شود. به واقع رئیس‌جمهور روسیه مدت‌ها است که به مردم این کشور وعده داده تا عظمت روسیه را به این کشور بازگرداند و یک «امپراتوری انرژی» در این کشور بنا کند.

روسیه بار دیگر چون یک ابرقدرت به صحنه جهانی بازگشته است و چون یک امپراتوری نوپا به دنبال گسترش قلمرو ارضی و آبی و استراتژیک خود است. اما قطب شمال تنها جایی نیست که «امپراتوری روسیه» به آن چشم طمع دوخته است؛ مسکو در عین حال به دنبال برقراری دوباره کنترل خود بر بیش از ۴۷ هزار کیلومتر مربع از دریای برینگ است که روسیه را از آلاسکا جدا می‌کند. کنترل این آب‌ها در سال ۱۹۹۰ و بر اساس توافقنامه‌ای که میان جیمز بیکر و ادوارد شواردناده وزیر امور خارجه وقت دو کشور آمریکا و شوروی به امضا رسید، به آمریکا واگذار شد. هر چند این معامله منجر به کاهش تنش‌های دوران جنگ سرد شد، اما گروه‌های سیاسی تندرو اتحاد جماهیر شوروی از همان زمان با این موافقتنامه مخالف بودند و می‌گفتند چرا این کشور باید آب‌هایی را که از نظر منابع غذایی دریایی و منابع نفت و گاز غنی است، به آمریکا واگذار کند. از همین رو جانشینان ملی‌گرای مقامات شوروی از تصویب این موافقتنامه جلوگیری کردند. با این حال امروز این موافقتنامه همچنان به شیوه مشروط اجرا می‌شود و پارلمان روسیه تصویب آن را به حالت تعلیق درآورده است.

اما موضوعی که زمانی از سوی گروه‌های ملی‌گرا و ناسیونالیست اپوزیسیون ابراز می‌شد، اکنون به موضع رسمی روسیه تبدیل شده است. در هفته‌های اخیر رسانه‌های نزدیک به کرملین امضای این توافقنامه را نوعی عمل خیانت آمیز از سوی شواردناده (کسی که بعدها رئیس‌جمهور جمهوری گرجستان شد و این کشور را به سوی غرب و ناتو برد) خوانده‌اند. در حال حاضر رهبران فراکسیون‌های نزدیک به دولت در پارلمان روسیه آشکارا خواستار بازنگری در این توافقنامه و بازگشت ثروت‌های ملی روسیه به این کشور شده‌اند.

نگرانی‌های سیاسی و زیست محیطی

واکنش‌های سیاسی به ادعای مالکیت روسیه بر بخش‌های وسیعی (حدود دوسوم) از قطب شمال، چیزی در حد «ما هم هستیم» بود. پتر مک کی وزیر امور خارجه کانادا در واکنشی برآشفته نسبت به این اقدام روسیه گفت: «قطب شمال متعلق به کانادا و جزء سرزمین ماست». مک کی در ادامه با لحنی کنایه آمیز گفت: «اکنون که قرن پانزدهم نیست که دور و اطراف جهان راه بیفتید و هر جا رسیدید یک پرچم توی زمین فرو کنید و بگویید «اینجا مال ماست». کانادا همچنین اعلام کرد به زودی چهار کشتی را برای تأمین امنیت و حق مالکیت خود در قطب شمال مستقر خواهد کرد.

واکنش دانمارک نسبت به این اقدام روسیه نیز اعتراضی بود. این کشور هم متقابلاً بر حق مالکیت خود بر قطب شمال تأکید کرد و برافراشتن پرچم روسیه در اعماق دریا را بی‌اهمیت و مضحک خواند. دیگر کشورهای همسایه قطب شمال، یعنی ایالات متحده آمریکا و نروژ نیز بر ادعاهای ارضی و آبی خود در مورد قطب شمال تأکید کردند.

سرگئی لاوروف وزیر امور خارجه روسیه هم که در آن زمان در مانیل پایتخت فیلیپین بود، از جنوب شرق آسیا در پاسخ به منتقدان اروپایی و آمریکایی گفت ادعای روسیه کاملاً مشروع و قانونی است و به موقع خودش به لحاظ علمی و قانونی در مراجع بین‌المللی ثابت خواهد شد. لاوروف گفت: «هدف از این عملیات کسب منافع برای کشور روسیه نیست، بلکه اثبات علمی این قضیه است که فلات قاره‌ای ما به قطب شمال می‌رسد و برای این کار هم شیوه‌های علمی دقیقی وجود دارد.»

در این میان فعالان محیط زیست هم از مخلدوش شدن زیبایی بکر و طبیعی قطب شمال به وسیله دکل‌ها و لوله‌های نفت در آینده اظهار نگرانی کردند، هرچند که اظهار نگرانی شان در هیاهوهای سیاسی گم شد.

راد لیدل یکی از این فعالان، با یادآوری سابقه خراب روسیه و اتحاد جماهیر شوروی در زمینه محیط زیست می‌گوید: «روسیه بیش از هر کشور دیگری در جهان تاکنون به محیط زیست آسیب وارد کرده است و حالا هم به سراغ بستر قطب شمال رفته است.» روس‌ها به رغم اینکه کمتر از هر کشور دیگری دارای تراکم جمعیتی هستند، بیشتر از تمام دنیا محیط زیست را آلوده کرده‌اند. بارش باران اسیدی در روسیه امری طبیعی است و تاسیسات اتمی پوسیده و رودخانه‌های سمی سرشار از فلزات سنگین و مواد رادیواکتیو جای جای این کشور را پر کرده است. دریای آرال به همت رفقای روس اکنون به صحرایی زهرآگین تبدیل شده است و بزرگترین دریاچه آب شیرین جهان، یعنی دریاچه بایکال، اکنون به شلم شوربایی از رسوبات کادمیوم و جیوه تبدیل شده است. خدا به قطب شمال رحم کند.